

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Wychowanie ekonomiczne w kontekście kształcenia nauczycieli małego dziecka

Author: Renata Raszka

Citation style: Raszka Renata. (2019). Wychowanie ekonomiczne w kontekście kształcenia nauczycieli małego dziecka. W: U. Szuścik, R. Raszka, A. Trzcionka-Wieczorek (red.), "Innowacyjność w praktyce pedagogicznej. T. 3, Współdziałanie rodziców - dziecka - nauczyciela" (s. 155-173). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Wychowanie ekonomiczne w kontekście kształcenia nauczycieli małego dziecka

Wprowadzenie

Ciągłe zmiany prawne, społeczno-kulturowe i cywilizacyjne nie są w stanie zmienić istotnej roli nauczyciela, jaką odgrywa on w życiu każdego ucznia. Swistość pracy nauczyciela – jej niestandardowość oraz komunikacyjny charakter – wymagają od niego cennych i niezbędnych kompetencji, które pozwoliłyby mu odpowiedzialnie tę rolę pełnić; niezależnie od nadanych im nazw czy też klasyfikacji nie zmieni się jedno: ważność ich posiadania. Na ich znaczenie dla praktyki edukacyjnej zwracają uwagę Agnieszka Kosek, Anna Jakubowicz-Bryx, Ewa Ir, Anna Szkolak oraz Ingrid Paśko, podkreślając fakt, iż przygotowanie młodego pokolenia do pracy i życia w społeczeństwie wymaga ze strony nauczyciela wiedzy specjalistycznej, gdyż oddziałuje on na wszystkie sfery rozwoju dziecka. Współcześnie nauczyciel staje wobec nowych zadań i nowych dylematów, zarówno w procesie dydaktycznym, jak i wychowawczym, co wymaga wielokierunkowych kwalifikacji zawodowych. W związku z tym rozwijanie nowych kompetencji powinno być priorytetem w kształceniu akademickim przyszłych pedagogów¹.

---

¹ A. KOSEK: *Kompetencje nauczyciela w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej — przegląd polskich podejść i koncepcji teoretycznych*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2016, nr 1(7), s. 130–131; A. JAKUBOWICZ-BRYX: *Wizerunek nauczyciela wczesnej edukacji w opiniach rodziców i nauczycieli*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2016, nr 1(7), s. 22; E. IR: *Nauczyciel w kontekście zmian społecznych*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2016, nr 1(7), s. 55; A. SZKOLAK: *Portret mistrza w zawodzie nauczyciela wczesnej edukacji*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2016, nr 1(7), s. 49; I. PAŚKO: *Rozważania o kompetencjach pedagogicznych nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2016, nr 1(7), s. 106, 118.

Edukacja ekonomiczna we współczesnej szkole staje się oczywistą potrzebą. Sprostanie temu zadaniu wymaga od nauczycieli odpowiednich kompetencji – tak merytorycznych, jak i metodycznych – które należy budować zarówno w systemie kształcenia przyszłych nauczycieli, jak i systemie doskonalenia zawodowego nauczycieli czynnych zawodowo, na co zwraca uwagę Stefan J. Rittel². W procesie tym współdziałają ze sobą nauczyciele najmłodszych uczniów, studenci pedagogiki przygotowujący się do pracy z dziećmi oraz nauczyciele akademicy. Ci ostatni odpowiadają za przygotowanie teoretyczne i metodyczne, połączone z praktyką pedagogiczną, osób, pragnących zdobyć lub uzupełnić swoje kwalifikacje. Do zadań nauczycieli akademickich, zaangażowanych w proces kształcenia pedagogów, powinno należeć m.in. zaznajamianie ich z aktualnymi krajowymi i zagranicznymi wynikami badań (z zakresu pedagogiki, ekonomii, psychologii, socjologii itp.), dotyczącymi problematyki pieniądza. Ponadto zasadnym wydaje się zapoznawanie studentów pedagogiki z prawidłowościami rozwoju umysłowego związanymi z rozumieniem wartości pieniądza przez dzieci, a także dostępnym narzędziem diagnozy³. Przyszli nauczyciele przedszkola, jak i nauczyciele klas początkowych, powinni posiadać metodyczne przygotowanie do organizowania takich sytuacji dydaktyczno-wychowawczych, które będą dla dzieci źródłem gromadzenia przez nie osobistych doświadczeń, niezbędnych do tego, aby ich umysły były w stanie konstruować schematy poznawcze, tj. wiadomości i umiejętności, dotyczące praktycznej ekonomii.

Dziecięce kompetencje kształtują się na podstawie osobistych doświadczeń, co dotyczy również pieniędzy i rozumienia elementarnych zjawisk ekonomicznych. Pominięcie etapu gromadzenia praktycznych doświadczeń z pieniędzmi, zdaniem Małgorzaty Kupisiewicz i Edyty Gruszczyk-Kolczyńskiej, utrudnia dzieciom rozumienie ekonomicznego sensu zadań szkolnych, co wynika z faktu, że traktują pieniądze jedynie jako liczmany⁴.

Ponadto bardzo ważnym wydaje się przygotowanie nauczycieli do prowadzenia rozmów z dziećmi na tematy związane z podstawami wiedzy ekonomicznej,

² S.J. RITTEL: *Podręcznik nauczyciela w Unii Europejskiej. Edukacja ekonomiczna i elementy wiedzy o pracy w klasach wczesnoszkolnych. Konspekty lekcji dla nauczycieli*. Wrocław 1998.

³ Narzędzie diagnostyczne, opracowane przez M. Kupisiewicz, pod nazwą *Rozumiem sens pieniądza*, służące do oceny kompetencji w zakresie rozumienia wartości pieniądza i umiejętności dokonywania obliczeń pieniężnych, składa się z serii 10 zadań (8 zadań – *znam monety, banknoty i umiem się nimi posługiwać*; 2 zadania – *potrafię gospodarować pieniędzmi*), zawierających 26 prób. Są to sytuacje zadaniowe, które skłaniają dziecko do ujawnienia swych kompetencji w zakresie rozpoznawania i praktycznego posługiwania się pieniędzmi.

⁴ M. KUPISIEWICZ, E. GRUSZCZYK-KOLCZYŃSKA: *Wspomaganie dzieci w rozumieniu sensu sytuacji kupna i sprzedaży. Poznanie gradacji pieniądza i jego wartości nabywczej. Łatwe obliczenia pieniężne, pojęcie długu i konieczność jego spłaty*. W: *Wspomaganie rozwoju umysłowego oraz edukacja matematyczna dzieci w ostatnim roku wychowania przedszkolnego i w pierwszym roku szkolnej edukacji. Cele i treści kształcenia, podstawy psychologiczne i pedagogiczne oraz wskazówki do prowadzenia zajęć z dziećmi w domu, w przedszkolu i w szkole*. Red. E. GRUSZCZYK-KOLCZYŃSKA. Warszawa 2009, s. 427–428.

a przy tym odwoływania się do osobistych doświadczeń i potocznej wiedzy ekonomicznej uczniów. Jak zauważa Ewa Kochanowska, jedną z cech współczesnej szkoły powinna być niewątpliwie otwartość na wiedzę, którą dzieci zdobywają w środowisku pozaszkolnym. Taka wiedza „na wejściu”, właściwie zaktywizowana, wykorzystana i integrowana z wiedzą szkolną, może stanowić czynnik rozwoju potencjału uczenia się każdego dziecka i wzbogacania jego zdolności do stawania się podmiotem własnego działania⁵.

Wychowanie ekonomiczne dzieci w przekonaniach przyszłych nauczycielek

W 2016 roku przeprowadziłam badania sondażowe wśród studentów pedagogiki, przygotowujących się do pracy z dziećmi w klasach początkowych szkoły podstawowej i w przedszkolu. W badaniach zastosowana została technika ankiety. Kwestionariusz ankiety, skierowany do przyszłych nauczycielek, zawierał pytania o kafeterii półotwartej lub otwartej. Celem ogólnym badań było poznanie opinii studentek pedagogiki na temat wychowania ekonomicznego dzieci w rodzinie, przedszkolu i klasach I–III szkoły podstawowej. Studentki pedagogiki prosiłam o zdefiniowanie tego, czym według nich jest wychowanie ekonomiczne. Następnie pytałam o ich opinie na temat tego, od którego roku życia należy objąć wychowaniem ekonomicznym najmłodsze dzieci; do kogo należy obowiązek wychowania ekonomicznego najmłodszych dzieci; jakie czynniki decydują o poziomie wiedzy dziecka, dotyczącej pieniądza, oraz o poziomie umiejętności praktycznego posługiwania się pieniądzem; w jakim wieku większość dzieci osiąga umiejętność posługiwania się pieniędzmi; czego przede wszystkim powinno dotyczyć wychowanie ekonomiczne w rodzinie; które z zaproponowanych elementów wychowania ekonomicznego w rodzinie mają największe znaczenie w tym procesie; czego powinno dotyczyć wychowanie ekonomiczne w przedszkolu; co należy uwzględnić w edukacji ekonomicznej dzieci w młodszym wieku szkolnym.

Charakterystyka badanej próby przedstawiona została w tabeli 1. W badaniu uczestniczyły tylko kobiety (studentki pedagogiki). Więcej niż połowę badanych stanowią osoby z przedziału wiekowego 19–24 lata (73%). Choć 59% przyszłych pedagogów studiuje stacjonarnie, a 41% niestacjonarnie, to ponad połowa respondentek, tj. 60%, pracuje (w tym tylko 16 osób w oświacie). Badane studentki są w trakcie studiów licencjackich (81%), a kilkanaście z nich realizuje studia magisterskie. Zdecydowana większość respondentek nie posiada jeszcze swoich dzieci (86%).

Wartości poszczególnych wskazań nie zawsze sumują się do 100% z uwagi na możliwość udzielania więcej niż jednej odpowiedzi (oprócz wykresów: 1, 2, 3, 5).

⁵ E. KOCHANOWSKA: *Wiedza osobista dziecka w refleksji i praktyce nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej*. Kraków 2018, s. 37–38.

TABELA 1. Informacje dotyczące studentek pedagogiki objętych badaniami sondażowymi

Kategoria		Liczba	Procent
Płeć	kobiety	90	100,0
Wiek	19 – 24 lata	65	73,0
	25 – 30 lat	19	21,0
	31 – 36 lat	1	1,0
	37 – 42 lata	2	2,0
	43 – 48 lat	2	2,0
	49 – 54 lata	1	1,0
Wykształcenie	średnie	73	81,0
	licencjat	17	19,0
Poziom studiów	I stopień	73	81,0
	II stopień	17	19,0
Forma studiów	stacjonarne	53	59,0
	niestacjonarne	37	41,0
Zatrudnienie	pracuje (w tym 16 osób w oświacie)	54	60,0
	nie pracuje	36	40,0
Rodzicielstwo	jest rodzicem	13	14,0
	nie jest rodzicem	77	86,0

ŹRÓDŁO: badania własne.

Ważnym dla rozwoju dzieci jest rozumienie przez nie tego, czym jest pieniądź, jakie pełni funkcje, oraz łączenie tej wiedzy z praktycznym posługiwaniem się nim. Dlatego badane studentki, dokonując próby samodzielnego określenia tego, czym jest wychowanie ekonomiczne, słusznie odwoływały się do pojęcia pieniądza (60 wskazań; 67%). Wyznacznikiem samodzielności i dojrzałości społecznej dziecka jest umiejętność operowania pieniędzmi w ramach istniejącego systemu monetarnego oraz radzenie sobie w sytuacji *kupna i sprzedaży*⁶. Wychowanie ekonomiczne dla przyszłych pedagogów jest (zob. wykres 1):

- uczeniem dzieci gospodarowania (dysponowania, zarządzania) pieniędzmi (35 wskazań);
- uczeniem dzieci oszczędzania (15 wskazań);
- poznawaniem przez dzieci wartości pieniądza (11 wskazań);
- uczeniem dzieci posługiwania się pieniędzmi (11 wskazań);
- zdobywaniem wiedzy o pieniądzu (7 wskazań);
- zdobywaniem wiedzy ekonomicznej (3 wskazania);
- uczeniem dzieci szacunku do pieniądza (2 wskazania);
- dawaniem przykładu dzieciom przez dorosłych w tym obszarze życia (2 wskazania);
- rozsądnym dawaniem dzieciom pieniędzy (1 wskazanie).

Spośród badanych tylko trzy osoby nie udzieliły odpowiedzi na to pytanie. Warto przytoczyć kilka pełnych wypowiedzi respondentek, np.:

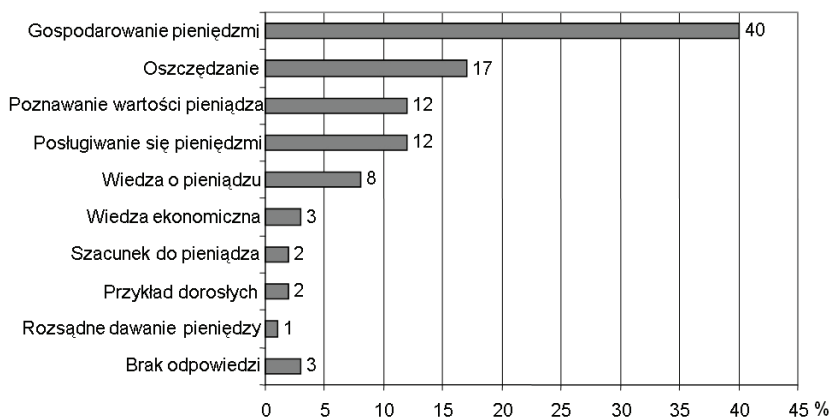
⁶ M. KUPISIEWICZ: *Jak kształtuje się u dzieci rozumienie wartości pieniądza*. Warszawa 2004, s. 5.

Wychowanie ekonomiczne to wychowanie, które uczy jak oszczędnie przejść przez życie bez marnowania rzeczy niepotrzebnych.

Wychowanie ekonomiczne jest znakomitym sposobem na ukształtowanie odpowiedzialnego i zaradnego społeczeństwa, które będzie umiało sobie poradzić w sytuacjach codziennych w życiu.

Wychowanie ekonomiczne to przygotowanie do życia związanego z podjęciem pracy i związanego z tym całego tematu rynku i pieniądza.

WYKRES 1. Rozumienie istoty wychowania ekonomicznego przez badane studentki pedagogiki

ŹRÓDŁO: badania własne.

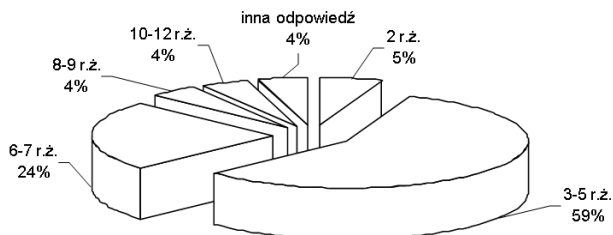
W literaturze naukowej znajdziemy, m.in. taką definicję wychowania ekonomicznego:

Jest to zamierzone i systematyczne wyposażanie dzieci w podstawy wiedzy ekonomicznej oraz elementarne umiejętności posługiwania się nią w określonych sytuacjach. Głównym składnikiem tej wiedzy jest rozumienie wartości pieniądza w systemie monetarnym i powiązana z nim sprawność w zakresie obliczeń pieniężnych dokonywanych w sytuacjach kupna i sprzedaży oraz umiejętność gospodarowania pieniędzmi, w tym racjonalnego nimi dysponowania i oszczędzania⁷.

Ponad połowa respondentek uważa, iż wychowaniem ekonomicznym należy objąć dzieci uczęszczające do przedszkola (59%), niektóre wskazują drugi rok życia jako początek tego procesu (5%). Przedział wiekowy od 6–7 roku życia

⁷ M. KUPISIEWICZ: *Obliczenia pieniężne i mała, domowa ekonomia*. W: *Edukacja matematyczna w klasie I. Książka dla nauczycieli i rodziców. Cele i treści kształcenia, podstawy psychologiczne i pedagogiczne oraz opisy zajęć z dziećmi*. Red. E. GRUSZCZYK-KOLCZYŃSKA. Kraków 2014, s. 204; M. KUPISIEWICZ, E. GRUSZCZYK-KOLCZYŃSKA: *Wspomaganie dzieci...*, s. 420.

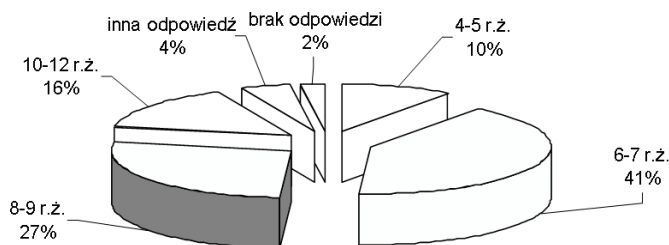
WYKRES 2. Wiek dzieci, od którego powinno rozpocząć się wychowanie ekonomiczne, w opinii studentek pedagogiki

ŹRÓDŁO: badania własne.

wskazało 24% badanych (por. wykres 2). Kilka przyszłych nauczycielek wyraziło opinie, że wychowaniem ekonomicznym należy objąć dzieci 8–9-letnie (4%) lub 10–12-letnie (4%). Wśród innych odpowiedzi (4%) znalazły się takie, jak: „od najmłodszych lat”, „jak najwcześniej”, „od momentu, gdy dziecko styka się z pojęciem pieniądza”. Wybór przedziałów wiekowych, dokonany przez badane studentki pedagogiki, jest trafny, a dowodzą tego prowadzone badania naukowe, dotyczące coraz powszechniejszej i coraz bardziej różnorodnej aktywności dzieci i młodzieży w obszarach związanych z ekonomią. Badania te potwierdzają, że młodzi ludzie dość wcześnie zaczynają dysponować otrzymanymi lub zarobionymi pieniędzmi, przeznaczając je głównie na własne wydatki, a także oddziałują na decyzje zakupowe swoich rodziców. Ponadto posiadanie przez dzieci pieniędzy pozwala im realizować inne aktywności związane z ekonomią, m.in. oszczędzanie⁸.

WYKRES 3. Opinie studentek pedagogiki na temat wieku dziecka, w którym osiąga ono poziom operacyjnego rozumienia wartości pieniądza

ŹRÓDŁO: badania własne.

⁸ A. TRZCIŃSKA: *Aktywność ekonomiczna dzieci i młodzieży*. W: *Uwikłani w świat pieniądza i konsumpcji. O socjalizacji ekonomicznej dzieci i młodzieży*. Red. M. GOSZCZYŃSKA, S. KOŁODZIEJ, A. TRZCIŃSKA. Warszawa 2012, s. 75. Potwierdzają to również przeprowadzone przeze mnie badania, przedstawione w artykule: R. RASZKA: *Wychowanie ekonomiczne w rodzinie*. W: *Wychowanie jednostki i wspólnoty do wartościowego życia*. T. 1. Red. A.M. KOLA, P. KOSTYŁO, H. SOLARCZYK-SZWEC. Toruń 2016.

Studentki dokonały również próby określenia wieku, w którym dzieci osiągną poziom operacyjnego rozumienia wartości pieniądza w zakresie: siły nabywczej w systemie monetarnym, stałej wartości w systemie monetarnym oraz rozumienia pieniędzy. Największa grupa respondentek (41% badanych) wskazała przedział wiekowy od 6–7 roku życia, zaś kolejna przedział od 8–9 roku życia (27%; zob. wykres 3). Były również osoby, które wskazały przedziały wiekowe poniżej 6 roku życia (10%) oraz powyżej 9 roku życia (20%). Wydaje się jednak, że – zgodnie z obszernymi badaniami M. Kupisiewicz⁹, dotyczącymi percepcji pieniądza przez dzieci w normie intelektualnej od 5 do 9 roku życia – najbliższej poprawnej odpowiedzi były te osoby, które wskazały przedział 8–9 roku życia, a także 6–7 roku życia (szczególnie istotna jest górna granica tego przedziału wiekowego).

Z badań Kupisiewicz wynika, że czas kształtowania się operacyjnego rozumowania w zakresie rozumienia wartości pieniądza, u większości dzieci o normalnym przebiegu rozwoju umysłowego, przypada na okres od 6 do 8 roku życia¹⁰. Jej badania wykazały obecność *fenomenu stałości* (w rozumieniu Piageta) w procesie kształtowania się rozumienia wartości pieniądza. Ponadto, tak jak w badaniach Piageta, wyróżniła ona poziom przedoperacyjny, przejściowy do operacyjnego, oraz poziom operacji konkretnych w kształtowaniu się u dzieci rozumienia wartości pieniądza. Autorka pokazała, że około 90% dzieci z szeroko pojętej normy wieku ośmiu lat osiąga poziom operacyjny rozumienia wartości pieniądza w zakresie: siły nabywczej w systemie monetarnym, stałej wartości w systemie monetarnym i rozmienniania pieniędzy¹¹. Dzieci 8–9-letnie o normalnym przebiegu rozwoju umysłowego potrafią odróżnić pieniądze od innych przedmiotów, a także rozpoznać pieniądze obecnie używane, którymi można zapłacić w sklepie. Dzieciom w tym wieku nie sprawia trudności ani rozpoznawanie i nazywanie nominałów wszystkich monet i banknotów, ani radzenie sobie z gradacją pieniędzy. Ponadto dobrze znają nominały pieniędzy, dlatego potrafią określić, jakimi monetami można zapłacić określoną kwotę. Są przekonane, że o wartości pieniądza decyduje jego nominał, a także wiedzą o tym, że banknoty mają większe wartości nominalne niż monety. Chociaż rozumieją, na czym polega rozmiennianie pieniędzy, może się zdarzyć, że niektóre z nich mogą mieć jeszcze z tą umiejętnością w praktyce problemy. W tym wieku dzieci dość dobrze radzą sobie z liczeniem pieniędzy, jednak niektóre dzieci mogą mieć jeszcze trudności z podaniem sumy pieniędzy w banknotach, monetach złotych i groszowych. Ośmio- i dziewięciolatki dobrze radzą sobie z odliczaniem właściwej kwoty do zapłaty, umieją wydać resztę, gdy dotyczy to małych nominałów pieniędzy. Nieco trudności może sprawiać im jeszcze wydawanie

⁹ M. KUPISIEWICZ: *Edukacja ekonomiczna dzieci. Z badań nad rozumieniem wartości pieniądza i obliczeniami pieniężnymi*. Warszawa 2004, s. 103, 242.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem, s. 253.

reszty ze 100 zł, a także w sytuacji, w której wydając resztę muszą posługiwać się monetami złotowymi i groszowymi¹².

Opisane wyżej rezultaty badań Kupisiewicz odpowiadają wynikom badań włoskich badaczek, Anny Emilii Berti i Anny Silvi Bombi, z których wynika, że u dzieci w wieku 7–8 lat można zaobserwować pełne rozumienie istoty i funkcji pieniądza. Ponadto, wśród dzieci powyżej 7 roku życia zaobserwowały one nie tylko poprawne rozumienie tego, czym jest pieniądz, ale również właściwe spostrzeganie sposobu zdobywania pieniędzy dzięki wykonywanej pracy¹³. Według Berti i Bombi, a także Kupisiewicz, choć rozwój rozumienia istoty i funkcji pieniądza przebiega w różnych fazach i jest skorelowany z wiekiem, to jednak między dziećmi zachodzą poważne różnice indywidualne, które mogą wynikać ze sposobu przebiegu socjalizacji ekonomicznej oraz z tego, jakie poglądy na temat pieniędzy i ich pochodzenia wyrażają rodzice i w jakim środowisku kulturowym dziecko dorasta¹⁴.

WYKRES 4. Czynniki decydujące o poziomie wiedzy i umiejętności praktycznych w posługiwaniu się pieniędzmi przez dzieci oraz zakres ich oddziaływania w opinii studentek

ŹRÓDŁO: badania własne.

Zadaniem badanych było wskazanie czynników (oddziałujących na poziom wiedzy i umiejętności dzieci dotyczące pieniędzy) spośród danych i/lub podanie własnej propozycji, a następnie uporządkowanie tych czynników według ich

¹² Zob. Charakterystykę narastania dziecięcych kompetencji w zakresie rozumienia wartości pieniądza, umiejętności dokonywania obliczeń pieniężnych, a także rozsądnego gospodarowania pieniędzmi. Przewodnik do interpretacji wyników badań w dwóch książkach M. KUPISIEWICZ: *Edukacja ekonomiczna dzieci...*, s. 312; M. KUPISIEWICZ: *Jak kształtuje się u dzieci...*, s. 36.

¹³ A.E. BERTI, A.S. BOMBI: *The development of the awareness of Money and its value: A longitudinal study*. "Child Development" 1981, no. 52, s. 1179–1187; A.E. BERTI, A.S. BOMBI: *The child's construction of economics*. Cambridge 1988.

¹⁴ A.E. BERTI, A.S. BOMBI: *The development of...*; A.E. BERTI, A.S. BOMBI: *The child's construction of...*, s. 1179–1187; T. ZAŁĘSKIEWICZ: *Psychologia ekonomiczna*. Warszawa 2011.

ważności (gdzie 1 odpowiadało najmniejszemu znaczeniu). Wśród wskazanych przez studentki czynników znalazły się w pierwszej kolejności osobiste doświadczenia dzieci z pieniędzmi (por. wykres 4), na drugim miejscu – zachowania rodziców, na trzecim – prawidłowości rozwoju poznawczego dziecka, na czwartym – prawidłowości rozwoju ekonomicznego dziecka. W dalszej kolejności respondentki wymieniały: środowisko społeczno-ekonomiczne (piąte miejsce) i nauczanie zjawisk ekonomicznych (szóste miejsce). Z analizy hierarchii ważności czynników wynika, że w przekonaniu respondentek zewnętrzne czynniki tkwiące w środowisku wychowawczym są ważniejsze od wewnętrznych, wyznaczanych przez prawidłowości rozwoju poznawczego dzieci. Nie ulega jednak wątpliwości, że wiedza dziecka dotycząca pieniądza, jego podejście do pieniądza, rozumienie pełnionych przez pieniądze ról w życiu codziennym, poziom umiejętności praktycznego posługiwania się pieniędzmi, wyznaczają prawidłowości rozwoju poznawczego i ekonomicznego dziecka, a także zewnętrzne czynniki, m.in. „środowisko społeczno-ekonomiczne, osobiste doświadczenia z pieniędzmi, nauczanie zjawisk ekonomicznych i zachowania rodziców”¹⁵. Początkowe doświadczenia dziecka związane ze światem zjawisk ekonomicznych gromadzone są podczas obserwacji aktywności podejmowanej przez osoby z najbliższego środowiska społeczno-ekonomicznego, głównie rodziców i inne osoby znaczące. W myśl teorii społecznego uczenia się Alberta Bandury niezwykle istotnym elementem kształtowania postaw i wzorów zachowań młodych ludzi jest naśladowanie postępowania osób znaczących dla dziecka. Zarówno zachowania ekonomiczne rodziców, jak i propagowany przez nich styl wychowania ekonomicznego w rodzinie (aktywny lub bierny), bezpośrednio oddziałują na poziom wiedzy o ekonomii i posiadane umiejętności dzieci. Istotną rolę odgrywa również poziom wykształcenia rodziców oraz wykonywany przez nich zawód¹⁶.

Studentki pedagogiki zapytane o to, kto ponosi odpowiedzialność za wychowanie ekonomiczne najmłodszych dzieci, wskazały przede wszystkim rodziców, przypisując im tym samym pierwszoplanową rolę w tym procesie, zaś drugoplanową – szkole i przedszkolu (zob. wykres 5). Ponadto jedna respondentka dodała ogólną odpowiedź: „inne organizacje”.

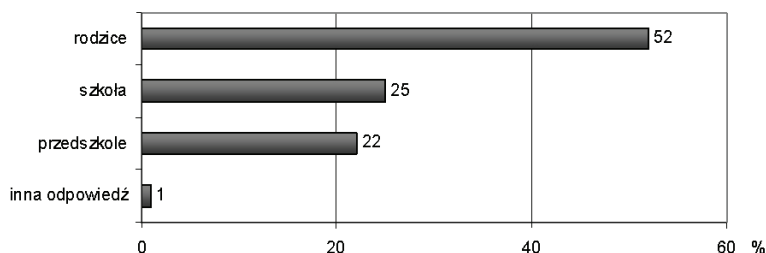
Intencjonalne działania rodziców zmierzające do zapoznania dzieci z wartością pieniądza poprzez umożliwianie im gromadzenia doświadczeń związanych z zarabianiem pieniędzy, ich posiadaniem oraz gospodarowaniem nimi, planowaniem i dokonywaniem drobnych zakupów, celowym oszczędzaniem

¹⁵ G. WĄSOWICZ-KIRYŁO: *Psychologia finansowa. O pieniądzach w życiu człowieka*. Warszawa 2008, s. 50; za: A. FURNHAM, M. ARGYLE: *The psychology of money*. London–New York 2000.

¹⁶ A. BANDURA: *Social Learning Theory of Identificatory Processes*. In: *Handbook of Socialization Theory and Research*. Ed. D.A. GOSLIN. Chicago 1969, s. 213–262; M. GOSZCZYŃSKA, S. KOŁODZIEJ, A. TRZCIŃSKA: *Uwikłani w świat pieniądza i konsumpcji. O socjalizacji ekonomicznej dzieci i młodzieży*. Warszawa 2012, s. 99.

itp. mają znaczenie w rozwoju ekonomicznym dzieci. Działania te przyczyniają się bowiem do osiągnięcia przez nie operacyjnego poziomu rozumienia wartości pieniądza, a co za tym idzie do coraz większej zaradności, samodzielności i odpowiedzialności w gospodarowaniu własnymi pieniędzmi, a tym samym w dokonywaniu samodzielnych obliczeń pieniężnych.

WYKRES 5. Podmioty odpowiedzialne za wychowanie ekonomiczne najmłodszych dzieci w opinii studentek

ŹRÓDŁO: badania własne.

Nauczyciele najmłodszych uczniów pełnią drugoplanową, ale znaczącą, rolę w ich wychowaniu ekonomicznym. Dzieci, rozpoczynające naukę szkolną, posiadają bardzo zróżnicowaną wiedzę osobistą o świecie, w tym o świecie ekonomii. Ich wiedza, zdobyta dzięki procesowi socjalizacji, jest wiedzą potoczną, często uproszczoną, wybiórczą, nieuporządkowaną, wymagającą konstrukcji, a czasem nawet dekonstrukcji w procesie kształcenia. Nauczyciele powinni uwzględnić potoczną (osobistą) wiedzę uczniów, pochodzącą z ich dotychczasowych doświadczeń, a jednocześnie już na starcie szkolnym stwarzać im możliwość konfrontowania tych naiwnych (potocznych) teorii ekonomicznych i poddawania ich publicznej dyskusji w klasie szkolnej. Wymaga to merytorycznego i metodycznego przygotowania nauczycieli tak, aby mogli wspierać dzieci w porządkowaniu ich doświadczeń, umacnianiu lub rekonstruowaniu dotychczasowej wiedzy¹⁷.

Jednocześnie zauważyć można oczywistą potrzebę współpracy środowiska rodzinnego i szkolnego (również przedszkolnego) w obszarze działań dotyczących wychowania ekonomicznego dzieci. Współpraca ta powinna polegać na wspólnym angażowaniu się rodziców i nauczycieli w proces wychowania poprzez podejmowanie rozważnych, mądrych, systematycznych, celowych i wzajemnie uzupełniających się działań, które staną się dla dzieci źródłem doświadczeń z zakresu praktycznej ekonomii. M. Kupisiewicz i E. Gruszczyk-Kolczyńska są zdania, iż współpraca nauczycieli i rodziców w tym zakresie jest potrzebna.

¹⁷ J. USZYŃSKA-JARMOC: *Uczenie się a zarobki – dziecięce rozumienie problemów ekonomicznych świata dorosłych*. „Problemy Wczesnej Edukacji” 2016, nr 1(32), s. 8–9.

O odpowiedzialności znaczących dorosłych za dzieci świadczy ich wspólne działanie, wspierające rozwój umysłowy¹⁸ i ekonomiczny¹⁹.

M. Kupisiewicz, powołuje się na wyniki badań A. Furnhama i A. Cleare'a (1988), potwierdzające to, że dzieci, które doświadczają łączenia „domowego uczenia się” z nauką w szkole, osiągają korzystne rezultaty w zakresie znajomości pojęć ekonomicznych i umiejętności operowania pieniędzmi w porównaniu z rówieśnikami zdobywającymi wiedzę o pieniądzu tylko w domu²⁰. Ponadto, ogromnie ważna jest tutaj zgodność pomiędzy sposobem wychowania dzieci przez rodziców a schematami poznawczymi formowanymi w szkole, co wykazał na podstawie swoich badań Jacques Lautrey, które pokazały, że sposób wychowania ma wpływ na liczbę, jakość oraz różnorodność informacji ekonomicznych posiadanych przez dzieci²¹.

Badane studentki, zapytane czego przede wszystkim powinno dotyczyć wychowanie ekonomiczne w rodzinie, odpowiadały następująco (więcej wskazań niż respondentek wynika z faktu, iż niektóre z nich uwzględniły więcej niż jeden aspekt wychowania ekonomicznego):

- kształtowania umiejętności racjonalnego gospodarowania pieniędzmi (30 wskazań),
- poznania wartości pieniądza (21 wskazań),
- uczenia się rozsądnego wydawania pieniędzy (16 wskazań),
- dokonywania zakupów (3 wskazania),
- uczenia się oszczędzania pieniędzy (17 wskazań),
- nabywania szacunku dla pieniądza oraz uczenie się szanowania rzeczy materialnych (11 wskazań),
- rozmów o pieniądzu, w tym także o bieżących dochodach i wydatkach rodziny (6 wskazań),
- rozmów na temat pracy, będącej źródłem dochodów, a także szanowania pracy własnej i innych (4 wskazania),
- rozmów na temat inwestowania (1 wskazanie),
- nabywania praktycznych umiejętności, takich jak np. płacenie rachunków (2 wskazania),

¹⁸ M. KUPISIEWICZ: *Edukacja ekonomiczna dzieci...*, s. 36; M. KUPISIEWICZ: *Obliczenia pieniężne i mała, domowa ekonomia*. W: *Edukacja matematyczna w klasie I. Książka dla nauczycieli i rodziców. Cele i treści kształcenia, podstawy psychologiczne i pedagogiczne oraz opisy zajęć z dziećmi*. Red. E. GRUSZCZYK-KOLCZYŃSKA. Kraków 2014, s. 207.

¹⁹ M. KUPISIEWICZ, E. GRUSZCZYK-KOLCZYŃSKA: *Wspomaganie dzieci w rozumieniu sensu sytuacji kupna i sprzedaży...*, s. 427. Autorki przedstawiają i opisują cztery etapy rozwoju ekonomicznego dziecka.

²⁰ Badania A. Furnhama i A. Cleare'a (1988) przytaczane przez M. KUPISIEWICZ: *Edukacja ekonomiczna dzieci...*, s. 61.

²¹ J. LAUTREY: *Classe sociale, milieu familial, et intelligence*. Paris 1980; Ch. ROLAND-LÉVY: *W jaki sposób nabywamy pojęcia i wartości ekonomiczne?*. W: *Psychologia ekonomiczna*. Red. T. TYSZKA. Gdańsk 2004, s. 296.

- zarządzania czasem („czas to pieniądz”, 1 wskazanie),
- posługiwania się pieniędzmi w zabawie (1 wskazanie).

Kolejnym zadaniem studentek było uporządkowanie zaproponowanych elementów wychowania rodzinnego zgodnie z hierarchią ważności. Na wykresie 6 przedstawione zostały elementy wychowania ekonomicznego wskazane przez studentki pedagogiki, z uwzględnieniem przypisanego im znaczenia w tym procesie, rozpoczynając od tego składnika, któremu respondentki nadały największe znaczenie, a kończąc na tym o znaczeniu najmniejszym. Istniała również możliwość dodania przez respondentki własnej propozycji odpowiedzi, wraz z włączeniem jej do innych, wybranych elementów. Z tej możliwości skorzystała tylko jedna osoba.

Zdaniem przyszłych nauczycielek przedszkolaków i najmłodszych uczniów najistotniejszym elementem wychowania ekonomicznego w rodzinie jest samodzielne podejmowanie przez dzieci decyzji zakupowych. Jako drugi element tego procesu najczęściej wskazywały zachowania rodziców. Jako trzeci komponent wychowania ekonomicznego wymieniały finansowe wycieczki edukacyjne²². Czwartym składnikiem wychowania ekonomicznego wyróżnionym przez badane osoby było rozgrywanie gier planszowych, przyczyniających się do podnoszenia rozumienia wartości pieniądza oraz rozwijania umiejętności ekonomicznych dzieci. Gry planszowe stanowią jedną ze sposobności do rozmów rodziców z dziećmi (które osiągnęły już poziom operacji konkretnych w zakresie rozumienia wartości pieniądza) i jednocześnie okazję do rozwijania umiejętności finansowych. Kolejny, piąty komponent to gry komputerowe, uczące myślenia finansowego. W dalszej kolejności znalazły się: czytanie opowiadań, bajek i komiksów o tematyce pieniędzy (6 miejsce), wspólne analizowanie dochodów i wydatków rodziny (7 miejsce), rozwiązywanie quizów z zakresu wiedzy i umiejętności ekonomicznych (8 miejsce), problemy finansowe przeżywane przez rodzinę (9 miejsce), zasady kupna i ewentualnego zwrotu produktu (10 miejsce), filmy o tematyce ekonomicznej (11 miejsce) oraz przeglądanie magazynów czy poradników ekonomicznych, poruszających tematykę związaną z edukacją finansową (12 miejsce); jedna, inna odpowiedź, to: „samodzielne rozliczanie pieniędzy” (ostatnie, 13 miejsce).

Przedstawione elementy wychowania ekonomicznego stanowią bogaty wachlarz możliwości, z którego rodzice, opiekunowie, a także nauczyciele mogą czerpać pomysły do inicjowania rozmów z dziećmi na temat pieniędzy (tzw. *coaching finansowy*²³) oraz organizowania ciekawych i różnorodnych sytuacji dydaktyczno-wychowawczych, dających dzieciom możliwość konstruowania

²² Pomysł organizowania finansowych wycieczek edukacyjnych został zaproponowany przez: S. LECHTER: *Finansowe wycieczki edukacyjne, czyli wspólne ćwiczenia dla dzieci i rodziców*. W: *Mądre bogate dziecko. Pobudź finansową inteligencję swojego dziecka*. Red. R.T. KIYOSAKI. Osielesko 2001, s. 275–292.

²³ A. FESNAK: *Finanse dziecka. Jak zadbać o finansową przyszłość swojego dziecka?*. Gliwice 2011.

pojęć ekonomicznych, a także ćwiczenia związanych z nimi umiejętności oraz kształtowania właściwych postaw.

WYKRES 6. Elementy wychowania ekonomicznego i ich znaczenie w tym procesie. Wskazania przyszłych pedagogów

ŹRÓDŁO: badania własne.

Przyszli pedagodzy zostali również poproszeni o zaproponowanie tematyki zajęć wychowania ekonomicznego w przedszkolu (zob. wykres 7).

WYKRES 7. Obszary tematyczne wychowania ekonomicznego w przedszkolu, wskazane przez przyszłe nauczycielki

ŹRÓDŁO: badania własne.

Zdaniem przyszłych nauczycielek wychowanie ekonomiczne w przedszkolu powinno obejmować:

- rozmowy o pieniądzach (35 wskazań): Co to są pieniądze? Co można robić z pieniędzmi?, Gdzie możemy korzystać z pieniędzy? Skąd biorą się pieniądze? itp.
- poznawanie monet i banknotów, rozpoznawanie nominałów, liczenie pieniędzy, segregowanie monet itp. (16 wskazań),
- poznawanie wartości pieniądza i jego znaczenia (28 wskazań),
- zabawa w sklep (33 wskazania),
- zabawa w dom (4 wskazania),
- zabawa w bank (2 wskazania),
- sprzedaż biletów na karuzelę (plac zabaw, 1 wskazanie),
- gry planszowe rozwijające umiejętności ekonomiczne (3 wskazania),
- bajki i opowiadania o tematyce ekonomicznej (2 wskazania),
- dawanie pieniędzy na cele dobroczynne (1 wskazanie),
- gospodarowanie zabawkami i szanowanie ich (5 wskazań),
- edukacyjne wycieczki, np. do banku (5 wskazań).

Wskazań jest więcej niż badanych respondentek, gdyż niektóre z nich wymieniły więcej niż jedną propozycję, trzy nie podały żadnej propozycji.

Badane studentki dokonały również próby określenia tego, co należy uwzględnić w edukacji ekonomicznej dzieci w młodszym wieku szkolnym, biorąc pod uwagę ich: a) wiedzę, b) umiejętności, oraz c) emocje i postawy. Jedyną

podpowiedzią w tym pytaniu ankiety były wymienione trzy zakresy edukacji ekonomicznej, co spowodowało, że część studentek nie poradziła sobie z tym zadaniem. Szczególną trudność stanowiło określenie, czego powinna dotyczyć edukacja ekonomiczna w odniesieniu do emocji i postaw. Propozycje respondentek, w każdym z wymienionych wyżej zakresów, zostały pogrupowane, a wskazówką do ich uporządkowania, a tym samym wyróżnienia podkategorii, stała się m.in. propozycja Barbary Nawolskiej²⁴, dotycząca edukacji ekonomicznej dzieci w tym wieku. Zdaniem przyszłych nauczycielek dzieci w młodszym wieku szkolnym powinny:

a. Wiedza

- wiedzieć, co to jest pieniądz (10 odpowiedzi), do czego on służy (7 odpowiedzi) i skąd się bierze (4 odpowiedzi),
- poznać wartość pieniądza (25 odpowiedzi),
- poznać polską walutę (3 odpowiedzi),
- wiedzieć na czym polega wydawanie (3 odpowiedzi), oszczędzanie (3 odpowiedzi) oraz zaciąganie długu (1 odpowiedź).

b. Umiejętności

- posiadać umiejętność dokonywania obliczeń pieniężnych, wydawania reszty (11 odpowiedzi),
- posiadać umiejętność posługiwania się pieniędzmi, zakupy (22 odpowiedzi),
- uczyć się gospodarowania pieniędzmi (10 odpowiedzi),
- uczyć się oszczędzania (10 odpowiedzi).

c. Emocje i postawy

- uczyć się szacunku do pieniądza (9 odpowiedzi), pracy (3 odpowiedzi), do rzeczy własnych i innych (2 odpowiedzi),
- uczyć się dzielenia, zaangażowania w akcje charytatywne (2 odpowiedzi),
- uczyć się traktowania pieniędzy jako środka, a nie celu samego w sobie (1 odpowiedź),
- uczyć się właściwego podejścia do gospodarowania pieniędzmi (8 odpowiedzi), oszczędności (4 odpowiedzi) oraz radzenia sobie z porażkami finansowymi (2 odpowiedzi).

---

²⁴ B. NAWOLSKA: *Kompetencje ekonomiczne uczniów edukacji wczesnoszkolnej*. W: *Komplexnosť a integrita v predprimárnej, primárnej a špeciálnej edukácii*. Red. A. PRÍDAVKOVÁ, M. KLIMOVIČ. Prešov 2012, s. 186–187. Zdaniem autorki, biorąc pod uwagę zarówno pojęcia ekonomiczne, jak i zapisy w podstawie programowej, w edukacji ekonomicznej dzieci należy uwzględnić:

- wiedzę (system monetarny, ceny dóbr i usług, bank, lokata, rachunek oszczędnościowo-rozliczeniowy, dług, pożyczka, kredyt i jego spłata, karty płatnicze i kredytowe, reklama, fundusze inwestycyjne, papiery wartościowe itd.),
- umiejętności (umiejętność obliczeń pieniężnych, wydawania reszty, planowania i robienia zakupów, poszukiwania najniższych cen, oceny ofert i reklam, oszczędzania, a nawet zarabiania, inwestowania),
- emocje i postawy (właściwy stosunek do własności, pracy, oszczędności i gospodarności, traktowanie pieniędzy jako środka do realizacji celów, a nie celu samego w sobie, zaangażowanie w akcje charytatywne itp.).

Podsumowanie

Wyposażanie dzieci w podstawy wiedzy ekonomicznej, elementarne umiejętności posługiwania się nią w określonych sytuacjach życia codziennego, a także kształtowanie właściwych postaw, to zadania stojące przed współczesnymi rodzicami. Wiodącą rolę rodziców w wychowaniu ekonomicznym dzieci dostrzegła również ponad połowa badanych studentek pedagogiki (52%; por. wykres 5). Drugoplanową rolę w tym procesie odgrywają pedagodzy, z którymi dzieci spędzają wiele godzin dziennie. Nieuniknione i do przewidzenia są sytuacje, w których uczniowie będą inicjatorami podejmowania dyskusji wokół wątków związanych ze zjawiskami świata ekonomii. Ponadto treści kształcenia, które „dotykają” podstaw wiedzy ekonomicznej (np. dotyczące pracy, wykonywanego zawodu, systemu monetarnego itp.), sprzyjać będą rozmowom wychowawców z dziećmi. Dlatego też merytoryczne i metodyczne przygotowanie nauczycieli przedszkolaków i najmłodszych uczniów w tym zakresie może stać się pomocne, tym bardziej, że w swojej praktyce pedagogicznej niejednokrotnie będą konfrontowani z osobistymi doświadczeniami i spostrzeżeniami dzieci²⁵, dotyczącymi pojęć i zjawisk ekonomicznych, a także będą je wspólnie z dziećmi odkrywać i porządkować.

Jak zauważa Iwona Samborska, pedagodzy nie mogą pozostać obojętni wobec bezmiaru problemów pojawiających się w związku z wychowaniem dzieci w kulturze konsumpcyjnej²⁶. Zdaniem Joanny Rutkowiak, „współczesna *spieniężona* rzeczywistość dostarcza poważnego tematu do rozmów wychowawczych”²⁷.

Tego typu rozmowy mogą wspomagać wysiłki rodziców podejmowane przez nich w obszarze wychowania ekonomicznego dzieci. Jednak wymagają one, od rodziców i od wychowawców, merytorycznego przygotowania i kompetentnego odnoszenia się do poruszanych z dziećmi problemów z zakresu ekonomii.

Bibliografia:

- BANDURA A.: *Social Learning Theory of Identificatory Processes*. W: *Handbook of Socialization Theory and Research*. Ed. D.A. GOSLIN. Chicago 1969.
- BERTI A.E., BOMBI A.S.: *The child's construction of economics*. Cambridge 1988.

²⁵ B. OELSZLAEGER: *O niektórych pytaniach uczniów inicjujących kontakt z nauczycielem*. W: *Edukacja jutra. XIV Tatrzańskie Seminarium Naukowe*. T. 2. Red. K. DENEK, K. ZATOŃ, A. KWAŚNA. Wrocław 2008, s. 82–83.

²⁶ I. SAMBORSKA: *Dziecko w świecie konsumpcji. Pedagogiczny wymiar zjawiska*. Bielsko-Biała 2009, s. 9.

²⁷ J. RUTKOWIAK: *Pieniądże a oddziaływania wychowawcze w warunkach rzeczywistości neoliberalnej*. W: *Między negacją a afirmacją – czy kryzys oddziaływań pedagogicznych?* Red. J. RUTKOWIAK, D. WAJSZYCH. Kraków 2012, s. 38.

- BERTI A.E., BOMBI A.S.: *The development of the awareness of Money and its value: A longitudinal study*. "Child Development" 1981, nr 52.
- FESNAK A.: *Finanse dziecka. Jak zadbać o finansową przyszłość swojego dziecka?*. Gliwice 2011.
- FURNHAM A., ARGYLE M.: *The psychology of money*. London–New York 2000.
- GOSZCZYŃSKA M., KOŁODZIEJ S., TRZCIŃSKA A.: *Uwikłani w świat pieniądza i konsumpcji. O socjalizacji ekonomicznej dzieci i młodzieży*. Warszawa 2012.
- IR E.: *Nauczyciel w kontekście zmian społecznych*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2016, nr 1(7).
- JAKUBOWICZ-BRYX A.: *Wizerunek nauczyciela wczesnej edukacji w opiniach rodziców i nauczycieli*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2016, nr 1(7).
- KOCHANOWSKA E.: *Wiedza osobista dziecka w refleksji i praktyce nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej*. Kraków 2018.
- KOSEK A.: *Kompetencje nauczyciela w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej — przegląd polskich podejść i koncepcji teoretycznych*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2016, nr 1(7).
- KUPISIEWICZ M.: *Edukacja ekonomiczna dzieci. Z badań nad rozumieniem wartości pieniądza i obliczeniami pieniężnymi*. Warszawa 2004.
- KUPISIEWICZ M.: *Jak kształtuje się u dzieci rozumienie wartości pieniądza*. Warszawa 2004.
- KUPISIEWICZ M.: *Obliczenia pieniężne i mała, domowa ekonomia*. W: *Edukacja matematyczna w klasie I. Książka dla nauczycieli i rodziców. Cele i treści kształcenia, podstawy psychologiczne i pedagogiczne oraz opisy zajęć z dziećmi*. Red. E. GRUSZCZYK-KOLCZYŃSKA. Kraków 2014.
- KUPISIEWICZ M., GRUSZCZYK-KOLCZYŃSKA E.: *Wspomaganie dzieci w rozumieniu sensu sytuacji kupna i sprzedaży. Poznanie gradacji pieniądza i jego wartości nabywczej. Łatwe obliczenia pieniężne, pojęcie długu i konieczność jego spłaty*. W: *Wspomaganie rozwoju umysłowego oraz edukacja matematyczna dzieci w ostatnim roku wychowania przedszkolnego i w pierwszym roku szkolnej edukacji. Cele i treści kształcenia, podstawy psychologiczne i pedagogiczne oraz wskazówki do prowadzenia zajęć z dziećmi w domu, w przedszkolu i w szkole*. Red. E. GRUSZCZYK-KOLCZYŃSKA. Warszawa 2009.
- LAUTREY J.: *Classe sociale, milieu familial, et intelligence*. Paris 1980.
- LECHTER S.: *Finansowe wycieczki edukacyjne, czyli wspólne ćwiczenia dla dzieci i rodziców*. W: *Mądre bogate dziecko. Pobudź finansową inteligencję swojego dziecka*. Red. R.T. KIYOSAKI. Osielsko 2001.
- NAWOLSKA B.: *Kompetencje ekonomiczne uczniów edukacji wczesnoszkolnej*. W: *Komplexnosť a integrita v predprimárnej, primárnej a špeciálnej edukácii*, Red. A. PRÍDAVKOVÁ, M. KLIMOVICH. Prešov 2012.
- OELSZLAAGER B.: *O niektórych pytaniach uczniów inicjujących kontakt z nauczycielem*. W: *Edukacja jutra. XIV Tatrzańskie Seminarium Naukowe*. T. 2. Red. K. DENEK, K. ZATOŃ, A. KWAŚNA. Wrocław 2008.
- OELSZLAAGER-KOSTUREK B.: *Developing Key Competences in Early School Education – the Feasible and Actual*. "Acta Universitatis Matthaei Belli" 2015, č. 15.

- PAŚKO I.: *Rozważania o kompetencjach pedagogicznych nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2016, nr 1(7).
- RASZKA R.: *Wychowanie ekonomiczne w rodzinie*. W: *Wychowanie jednostki i wspólnoty do wartościowego życia*. T. 1. Red. A.M. KOLA, P. KOSTYŁO, H. SOLARCZYK-SZWEC. Toruń 2016.
- RASZKA R.: *Dzieci i pieniądź(e)*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2017, nr 1(9).
- RITTEL S.J.: *Podręcznik nauczyciela w Unii Europejskiej. Edukacja ekonomiczna i elementy wiedzy o pracy w klasach wczesnoszkolnych. Konspekty lekcji dla nauczycieli*. Wrocław 1998.
- ROLAND-LÉVY Ch.: *W jaki sposób nabywamy pojęcia i wartości ekonomiczne?*. W: *Psychologia ekonomiczna*. Red. T. TYSZKA. Gdańsk 2004.
- RUTKOWIAK J.: *Pieniądź i oddziaływanie wychowawcze w warunkach rzeczywistości neoliberalnej*. W: *Między negacją a afirmacją – czy kryzys oddziaływań pedagogicznych?*. Red. J. RUTKOWIAK, D. WAJSPRYCH. Kraków 2012.
- RUTKOWIAK J.: *Wychylenie wyobraźni. Z myślą o poneoliberalnych przemianach edukacji*. W: *Neoliberalne uwikłania edukacji*. Red. E. POTULICKA, J. RUTKOWIAK. Kraków 2010.
- SAMBORSKA I.: *Dziecko w świecie konsumpcji. Pedagogiczny wymiar zjawiska*. Bielsko-Biała 2009.
- SZKOŁAK A.: *Portret mistrza w zawodzie nauczyciela wczesnej edukacji*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2016, nr 1(7).
- TRZCIŃSKA A.: *Aktywność ekonomiczna dzieci i młodzieży*. W: *Uwikłani w świat pieniądza i konsumpcji. O socjalizacji ekonomicznej dzieci i młodzieży*. Red. M. GOSZCZYŃSKA, S. KOŁODZIEJ, A. TRZCIŃSKA. Warszawa 2012.
- USZYŃSKA-JARMOC J.: *Uczenie się a zarobki – dziecięce rozumienie problemów ekonomicznych świata dorosłych*. „Problemy Wczesnej Edukacji” 2016, nr 1(32).
- WĄSOWICZ-KIRYŁO G.: *Psychologia finansowa. O pieniądzach w życiu człowieka*. Warszawa 2008.
- ZALEŚKIEWICZ T.: *Psychologia ekonomiczna*. Warszawa 2011.

Wychowanie ekonomiczne w kontekście kształcenia nauczycieli małego dziecka

Streszczenie

W artykule zwrócono uwagę na wiodącą rolę rodziców, jaką pełnią w wychowaniu ekonomicznym dzieci. Doceniono również istotną, choć drugoplanową rolę nauczycieli w tym procesie. Ponadto w artykule podkreślono niezbędność współdziałania nauczycieli wychowania przedszkolnego i klas początkowych szkoły podstawowej ze środowiskiem rodzinnym w zakresie wychowania ekonomicznego. Do tego zadania nauczyciele powinni być dobrze przygotowani. Rodzice oraz nauczyciele powinni być gotowi do:

- prowadzenia kompetentnych rozmów z dziećmi na temat pieniędzy i gospodarowania nimi,
- realizowania wspólnych projektów z dziećmi, w trakcie których będą one wiązać swoją pracę z zarabianiem pieniędzy, ich wydawaniem, oszczędzaniem oraz dawaniem, a także wykonywać pracę na rzecz dobra wspólnego i innych.

Ponadto, w artykule przedstawiono wyniki badań sondażowych przeprowadzonych wśród studentek pedagogiki na temat wychowania ekonomicznego najmłodszych dzieci. Wyniki wspomnianego sondażu są prezentowane, analizowane i interpretowane.

Słowa kluczowe: wychowanie ekonomiczne najmłodszych dzieci, opinie przyszłych nauczycieli na temat wychowania ekonomicznego.

Economic education in the context of training a teacher of a young child

Summary

The article highlights the leading role of parents in the economic upbringing of children. The teachers' important – although supporting – role in the process has also been appreciated. Moreover, the article stresses the necessity of cooperation between kindergarten and elementary education teachers and the family environment in the field of economic education. Teachers should be well prepared for this task. Parents and teachers should be ready to:

- conduct competent conversations with children about money and money management;
- implement joint projects with children in which they could involve their work in making money, spending, saving, and giving it, and also do some work for the common and other people's good.

In addition, the article presents the results of a survey conducted among students of pedagogy about economic upbringing of the youngest children. The results of that survey are presented, analysed, and interpreted.

Keywords: economic upbringing of the youngest children, opinions of future teachers on the economic upbringing.

Renata Raszka, doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, adiunkt na Wydziale Sztuki i Nauk o Edukacji (Instytut Pedagogiki). Posiada doświadczenie w pracy w gimnazjum oraz w szkole podstawowej, a szczególnie w klasach edukacji wczesnoszkolnej. Jej obszar zainteresowań naukowych obejmuje wychowanie i edukację dzieci przedszkolnych i wczesnoszkolnych, a głównie edukację matematyczną. Jest autorką książki *Komputerowe wspomaganie procesu zintegrowanej edukacji matematycznej uczniów klas pierwszych w zakresie arytmetyki* (2008) a ponadto licznych artykułów opublikowanych w pracach zbiorowych i czasopismach naukowych, dotyczących problematyki stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych we wspomaganiu procesu kształcenia najmłodszych uczniów, edukacji medialnej, matematycznej oraz wychowania ekonomicznego.